شیعراندنی ژیان

حەمەکەریم عارف

((١))

ئەگەر هەندێ بە وردی تەمەشای شیعری تازەی دنیا بکەی دەبینی بونیادێکی سەیرو نا ئاسایی هەیە.هەڵبەتە سەیرو نائاسایی بە مانا ئیستاتیکییەکەی. بۆ نموونە زیاتر خەیاڵ بە سەریدا زاڵە تا واقیع،شیرزەیی و پەشێوی بە سەریدا زاڵە.جۆرێك لە گۆنگی و ئاڵۆزی فیلیڤانی و ئەفسوونی زمانەوانی پێوە دیارە کە ئەمە جۆرە باندۆرو کاریگەرییەکی ئەفسووناوی پێبەخشیوەو لە هەر دەربڕینێکی باووساوی دوور خستووەتەوە. خۆی لە هەر گوتارێکی شیعریی ڕاستەوخۆ پاراستووە..یانی خەیاڵی داهێنەرانە زاڵە و پەنا دەباتە بەر بەکارهێنانی وزەی سازڤانی زمان و، ئەوەندەی لە خەمی شیعرییەت و هونەرییەتی شیعردایە لە خەمی گوتاری شیعریدا نییە، زیاتر بەلای دابڕاندا دایدەکێشێت و لە هەوڵی ئەوەدایە دەقی شیعر بکات بە جۆرە مومارەسەیەکی جوانی پەرستی و پاکبوونەوەی ڕوحی، یانی خوێنەری جدی و بە سەرنج وەختێ دەقێکی ڕەسەنی شیعری تازە دەخوێنێتەوە، خۆی لە ناو ئەزموونێکی هونەری جەنجاڵی پڕ ڕەمزو ڕازی ئەوتۆدا دەبینێتەوە کە هەست بە غوربەتێکی میتافیزیکی دەکات و قاییلە ئەگەر بە لەزەتێك یان سووکە لەزەتێکی ئیستاتیکییەوە بێتە دەرێ. دیارە ئەم گۆنگی و ئاڵۆزییە فیلیڤانییە،دەکاتە کارێك کە شاعیر و دەقی شیعری، نەکەونە داوی گوتارەوانی ڕاستەوخۆوە یان ختوکەدانی سۆزی جەماوەر، یان بانگەوازی سواوی ئەخلاقییەوە.دیارە جیهانبینی ئەم جۆرە شیعرە،سنووری شتە دیارو هەستپێکراوەکان دەبەزێنێت وئۆتمۆسفێرو هاماجی غەریب و نامۆ و بێسنووری خۆی بەرهەمدێنێت و، ئەمەش وادەخوازێت کە شاعیر پەنا وەبەر زمانێکی تازە ببات تا دەگەڵ ئەو جیهانبینییەدا تێکبکاتەوە کە بە زمانی تەقلیدی سواو نایەتە دەرککردن.بەڵکو بە زمانێکی سازڤانی دێتە دەرککردن، وشەو پەیڤ، جێگەی دەنگ و نۆتەی موسیقا دەگرنەوە. یانی شیعر لەم حاڵەتەدا دەبێت بە جۆرە سۆزەو زەمزەمەیەکی مۆسیقی، زیاتر گوزارشت لە ئەزموونێکی ئیستاتیکی ڕەهای میتافیکری مەندو و مەنگی هاوتای بێدەنگییەکی ئەفسووناوی دەکات..

((٢))

هەڵبەتە لەگەڵ دەسپێکی سەردەمی تازەدا، کە لە گەڵ شۆڕشی پیشەسازیدا دەستی پێکرد، نۆڕینی مرۆڤیش بۆ سروشت و بۆ خوا گۆڕا، نۆڕینی بۆ خۆی و بۆ کۆمەڵگەو تیرەی بەشەر، لە هەردوو سەدەی نۆزدەو بیستدا شانبەشانی شۆڕشە پیشەسازی و کۆمەڵایەتی و ئاینی و ئەقڵییەکان، بە تەواوەتی گۆڕاو لە کاریگەریی ئەو شۆڕشە هەمەجۆرانە نەخەلەسی و ئەمە لە ویژدانی هونەریی و لە دەربڕین و گوزارشتی شیعرییدا، بە جۆرێ ڕەنگیدایەوە، دەشێت ناوبنرێت شۆڕشی شیعری تازە (مۆدێرن)..دیارە ئەم گۆڕانە، یان شۆڕشانە وەکو ئەڵقە بە یەکدا چووبوون و لە یەکترەوە هەڵدەقوولاَن و بە یەکدی بارگاوی بوون، بۆ نموونە ڕۆمانتیکییەت، لە

کلاسیکییەتەوە پەیدا بوو و ، ڕەمزییەت لوتکەی خەملینی ڕۆمانتیکییەت بوو لە ئینگلتەراو فەرەنساو ئەلمانیا، ریالیزم پەرچە کرداری ڕەمزییەت بوو بە هەموو شیوەکانییەوە..ئیدی شاعیر– کە بە یەکجارەکی سیفەتی هونەریی(نازم) لە خۆی دامالی! کەوتە کەشفکردنی نهینگەکانی دەروون و جیهانی ناوەوەی خۆی و، زمانیکی تازەی ئەوتۆی کەشفکرد کە بتوانیت ئیحا و سرووش و سەرۆیەك بیت بۆ ئەم دنیا تازەیەی شاعیر، واتا دنیای بیپایانی ناخودئاگا. ئیدی ئەمە جۆرە ئالۆزی و گۆنگییەکی سیحر و ئەفسووناميزی بە دەقی شیعر بەخشی کە بە ئاسانی خۆی بە دەستەوە نەدات و بەرزبیتەوە بۆ ئاستی زمانیکی سەختفام، چونکە شیعری تازە دەیەویت بە خۆی و بۆ خۆی و لە خۆیدا، وەکو قەوارەیەکی هونەریی سەربەخۆ،هونەرییەتی خۆی ڕابگەیەنیت و، قەوارەیەك بیت، جۆرەها تیشکی دەلالەت بداتەوەو تەزووی غوربەت بە ڕۆحدا بینیت..هەلبەتە ئەمەش تەنیا لە ڕیگای زمانیکی شیعری ناباوەوە دیتە دی و،خوینەر نابیت بەو نەفەسەوە مامەلە دەگەل زمانی شیعردا بکات، وەکو چۆن دەگەل زمانی لیکدی حالی بووندا دەکریت، کە ئەوزاری گویزانەوەو گەیاندنە و تەواو.کەواتە خوینەر دەبیت بەو نەفەسە مامەلە لە تەك شیعری تازەدا بکات کە دیاردەیەکی بیّ چەند و چوونی سەردەمی تازەو هاوچەرخە و بە جۆرەها چەمك و مانا ئاوسە و بە ڕادەیەك فرە مانایە کە خوینەر تیایدا سەرگەردان سەراسیمە دەبیت، بەلام فرە مانایی و ئیمکاناتی فرە شرۆڤەو ڕاڤە، لە خەسلەتە هەرە گرینگەکانی شیعری تازەیە.

ئەو گۆڕانە گەورەیەی کە لە سەدەی نۆزدەدا بە سەر شیعردا هات، کردیە کاریك هەمان گۆڕان بە سەر چەمکی ئەدەبیات و تیۆرییانی ڕەخنەشدا بیت. شیعر تا ئاخرو ئۆخری سەدەی هەژدە و سەرەتاکانی سەدەی نۆزدەو هیوەتریش، لە چوارچیوەو سایەی کۆمەلگەدا دەژیا. خەلکی چاوەڕوانی ئەوەیان لیدەکرد کە گوزارشتیکی نموونەیی،هەلویست و هەستە ئاساییەکان بیت. سوکنایی بەخشی ئازارەکان و سارێژ کەری برینان بیت..بەلام پاشان شیعری تازە گۆڕاو خۆی لە ژیر ئەم بارە دەرهیناو، تەوەری شیعر بوو بە خودی شیعر. شیعر بوو بە بالاترین وخالیسەترین دیاردەی ئەدەب. ئەوپەڕی ئازادی بە خۆی دا کە گوزارشت لە خەیال بکات، بە ناخی دەرووندا ڕۆبچیت و نهینگەکانی ناخودئاگا تەی بکات.دیارە ئەم گۆڕانکارییە لەو زمانەشدا ڕەنگی دایەوە کە ڕەخنەگران و خودی شاعیرانیش لە باسی شیعردا بەکاریان دەبرد..

((٣))

لە شیعری تازەدا زەمەنی باتین دەبیت بە پەناگەی شیعر، دەقی شیعری بە دنیایەك ڕەمزو لەگەزان بارگاوی دەبیت و، وزەیەکی ڕیتمەوانی ئەوتۆ پەیدا دەکات، کە لە باری کاریگەرییەوە، لە فیکر گاریگەرترو کاراترە..زۆرجار شیعری تازە لەمەوە سەر دەکیشیت بۆ شیعری خالیسەی ئەبستراکت و ئیدی تیگەییشتنی شیعر لە باشترین حالەتیدا، لە ڕووی دەروونییەوە مەیسەر دەبیت. جا چونکە زمان توانای ئەوەی نییە چەمك و مانایان بە وردی بنوینیت و عەکس بکاتەوە، ئیدی پەیوەندی نیوان شیعر وخوینەر لەوە دەردەچیت کە پەیوەندی تیگەییشتن بیّ، بەلکو دەبیت بە جۆرە ئیحایەکی ئەفسووناوی. لەم حالەتەدا شیعر دەبیت بە شتیکی شەخسی و

نایەتـە وەسـفکردن و دیـاریکردن. کەسـێك بـە خـۆی، ڕاسـتەو خـۆ پـەی پێنـەبات و زەوقـی لێوەرنەگرێت، کەس ناتوانێت بۆی باسبکات یان بۆی بگێڕێتەوە. ئیدی شیعر، شیعرەو تەواو، خۆی هونەرییەتی خۆی بەرهەمدێنێت و قەوارەیەکی خەوناسای، خەیاڵاوی، سیحرامێز پەیدا دەکات. جا لێرەدا، شاعیر دەبێ بە خەڵوەتنشینی، خەڵوەتخانەی شیعر و پەنا وەبەر زمانێکی گـۆنگ و ئـاڵۆزی فیلیڤـانی سـەختفامی ئـەوتۆ دەبات کـە ئـەوەی ئـەهلی شـیعر نـەبێت،خاوەنی هۆشمەندییـەکی هونـەریی ڕەخشـان نـەبێت ،بـە ئاسـانی تێـی ناگـات. چـونکە شـاعیر زیـاتر کاریگـەریی ئەفسـووناوی و نـەباوکردنی باوەکـان و، ڕیشـاژۆکردنی ئەزموونـە باتینییـەکان و تەقاندنـەوەی، وزە پەنهانـەکانی وشـەی مەبەسـتە تـا بابـەت. بۆیـە خوێنـەر کـە شـیعرێکی تـازە دەخوێنێتــەوە، وا هەســتدەکات حــایر و سەرســام، سەراســیمەو ســەرگەردان، بــە نێــو چــڕە دارستانێکی فرە ڕەمزو ڕازی بە هەیبەت و سامناکدا دەڕوات، لە ناکاوا سیمورغێکی ئەفسانەیی لە وەسف نەهاتگ دێت، باڵی بۆ ڕادەخات، دەیبات بۆ حەوت تەبەقەی ئاسمان و لـەوێ بەدەم زەمزەمەی ئەزموونێکی ئیستاتیکی سیحراوییەوە بێدار دەبێتـەوەو ئۆخژنێکی نادیار بە ڕۆحیدا دەگـەڕێت و بـەو دەقـەوە ئەفسـوون دەبێت. واتـە ئـەرکی شـیعر، شـیعری تـازە لـەوە دەردەچێت، گوێزانــەوەو گەیانــدنی مانایــەك یــان زنجــیرە مانایــەك بێــت. بــەڵکو دەبێــت بــە دروســتکردنی قەوارەیـەکی سـازڤانی زینـدووی سـەربەخۆ و مامەڵـە دەگـەڵ ئـەو ڕەگـەزە ڕیتمـەوانی نەواییانـەدا دەکات کە لە زماندا پەنهانە..ئیدی شاعیر ، سیحربازانە لە پرۆسە شیعرییەکەیدا مامەڵە دەگەڵ ڕیتم و نـەواو ئـاوازو تۆناندا دەکات، بیر لـەوە ناکاتـەوە واقیع کـۆپی بکاتـەوە، بەڵکو هونەریانـە دەیگۆڕێت، دەیەوێ واقیع لە واقیعیەتی خۆی ڕزگار بکات.ڕوناکییەکی سحری ئـەوتۆی پێدەدات کە واقیعییەتەکەی لێدەسڕێتەوە..

((٤))

مەبەسـتی شیعری تازە ئەوەیـە کـە بگاتـە نادیار، بگاتـە دیتنـی ئـەوەی نایەتـە دیـتن، بیسـتنی ئەوەی نایەتە بیستن، گوتنی ئەوەی نایەتە گوتن..گرتنی ئـەوە نایەتـە گرتن، بۆنکردنی ئـەوەی نایەتە بۆنکردن، فـەتحی نادیارەکـان، دابڕانـی خودی شیعریی لـە خـودی شەخسـی و دەروونـی.. یـانی بگاتـە شـیعرییەتێکی فیلیڤـانی ئیحابـەخش نـەك ئاسـانفام، یـانی بـێ منـەت لـە جـەماوەر و وەرگـر.داخـراوی و گـۆنگی دەقـە شـیعرییەکە، وەرگـر ناچـار بکـات گـوێی لێبگرێت و هـەرجارەی ڕاڤـەو شـرۆڤەیەکی تـازەی بـۆ بکـات، بـە نـەباوی و غـەرابـەتی خـۆی، وەرگرانـی دژەباو وبێـزار لـە باوییەت، بەلای خۆیدا ڕاکێشێت..هەڵبەتە لێرەدا نابێت دەوری وشە فەرامۆش بکرێت، چونکە شـیعری تـازە بـە فیکـر دروسـت ناکرێت بەڵکو بـە وشـە دروسـت دەکرێت. واتـە شـیعری تـازە بـە ڕادەیەك پشت بە وشـەێن ئیحابەخشـی فرەمانـاو دەلالـەت دەبەسـتێ و وزەو توانـا لـەبن نـەهاتوو و بێپایانەکانی زمان بە جۆرێ دەتەقێنێتـەوە، کە دەبێت بە نـاوەڕۆکی شیعرەکەو،گۆنگی و ئـاڵۆزی شـیعرەکە، کـە دیاردەیـەکی شـیعری تازەیـە،لێرەوە پەیـدا دەبێـت.. واتـە شـاعیری هاوچـەرخ، قەناعەتی تەواوی بەوە هەیە کە پـەیڤ و وشە وزەو تواناو ئیمکاناتێکی ئەفسووناوی کاریگـەر و ئیحابەخشـی زیـاتر لـە فیکـری هەیـە. واتـە لێرەدا شـیعر وەکـو کـارێکی خالیسـە، قەوارەیـەکی

سەربەخۆی خودکەفایی پەیدا دەکات، دەبێت بەو زمانەی کە هیچ زمانێکی دیکە جێگەی ناگرێتەوە. هەڵبەتە زمانی شیعری تازە، زمانێکی ڕون و ئاسانفام نییە و خوێنەر بە دەستییەوە گیرۆدە دەبێت، نە بە ئاسانی تێیدەگات و نە بە ئاسانی زەوقی لێدەبینێت ، چونکە لە سنووری تێگەییشتنی ئاسایی دەردەچێت و دەگاتە ئاستێك کە وشە ڕەسەنایەتی و بەرائەتی ئەسڵی خۆی وەردەگرێتەوەو لێرەدا وشە، عەینی چەخماخە پڕشنگێك دەدات و بەرەبەرە لە بێدەنگی نزیك دەبێتەوە و خۆی ئامادە دەکات کە بە زمانی بێدەنگی ، نەگوتەنییەکان، بڵێت. ئەم دیاردەیە خوێنەری لێدەتۆرێنێت. بۆیە شیعری تازە خوێنەری کەمە و زیاتر خەڵکی بژاردە ڕووی تێدەکەن. دیارە هۆی ئەم گۆنگی و ئاڵۆزییەی زمان، زیاتر لەو بیرۆکەیەوە هاتووە کە ئەرکی ئەدیب ئەوەیە کە ڕێگە نەدات زمان بە جۆرێ لە قاڵب بدرێت، کە نەیەڵێت شیعر شتی زۆر تازە بڵێت، چونکە داهێنانی شیعریی لە بنەڕەتدا تازەکردنەوەی پرۆسەی داهێنانی زمانەوانی ڕەسەنە.جا زمان لەمجۆرە شیعرەدا ئەوزاری لێکدی حاڵی بوون و گەیاندن نییە، پردێك نییە لە نێوان خوێنەر و نووسەردا.بەڵکو زمان جۆرە گوزارشتێکە لە خودی خۆی وئەگەر لە حاڵێکا بە ئاستەمێك لە خەمی خوێنەریشدا بێت، ئەوا لە خەمی ژمارەیەکی زۆر کەمی خوێنەری بژاردەدایە..خوێنەری کراوەو ئامادە بۆ تێگەییشتنی هەمەجۆر. ئەو خوێنەرەی کە مانا بە دەقی شیعرەکە دەبەخشێت، جا بەم پێودانگە هەر قەسیدەیەك، بە ئەندازەی ژمارەی خوێنەرەکانی مانا هەڵدەگرێت. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە شیعری تازە زیاتر شیعری ئیحاییە تا شیعری وەسف و ناوبردنی ڕاستەوخۆ بێت، کە سیحری لەزەتە ئەدەبییەکە بە تاڵ دەکاتەوەو خوێنەری لێ مەحرووم دەکات. جا ئەو باندۆر وکاریگەرییەی، ئەم ئیحاگەرییە، لای خوێنەری چێدەکات، تاقە پردی نێوان شاعیری مۆدرێن و خوێنەرە.

هەڵبەتە ئاساییە کە دەبێ زمانی شیعری تازە زمانێکی تازە بێت، زمانێ کە پسپۆڕانی ڕێزمان و دەستوری زمان هیچی لێنازانن.واتە زمانێکی موسیقی وەکو زمانی خوێندنی بولبول،کە تەنیا خوێندنی مەبەست بێ و بەبێ وشە ئۆخژن بە ڕۆح ببەخشێت . ئەراگۆن لە پێشەکی دیوانی چاوانی ئیلزادا دەڵێت: شیعر بە هۆی خوڵقاندنی تازەو بەردەوامی زمانەوە، لە ڕێگەی ڕوخاندنی هاوئاهەنگی زمانەوانییەوە، لە ڕێگەی شکاندنی دەستوورەکانییەوە، لە ڕێگەی گۆڕینی تەرتیبی باوی زمانەوە، پەیدا دەبێت. واتە لەم حاڵەتەدا شێواز بۆ خۆی و لە خۆیدا دەبێت بە ئامانج و ماناو تیمەو ئەنگێزەو نێوەرۆکە شیعرییەکان لەودا و لە پشت ئەوەوە پەنهان دەبن..

((٥))

گوتمان یەکێك لە خەسڵەتەکانی شیعری مۆدێرن، ئاڵۆزی و گۆنگییە. لە ڕاستیدا شیعری مۆدێرن، ئەرکێکی یەجگار قورس و غەریب بە ملی زماندا دەدات، ئەویش ئەوەیە کە هەم مانا بنوێنێت و هەم بیشارێتەوە.واتە گۆنگی و ئاڵۆزی دەبێت بە پرەنسیپێکی ئیستاتیکی گشتی ئەم شیعرە. یانی ئاڵۆزی ئیستاتیکی، دەقی شیعریی، لە ئەرکە بنەڕەتییەکەی زمان کە گوێزانەوەو گەیاندنە دادەبڕێت، لە نیمچە بۆشاییدا هەڵیدەواسێت، تا خوێنەر هەوڵبدات لێی نزیك ببێتەوە، ئەو دوور دەکەوێتەوە. یانی بە ئاسانی خۆی بە دەستەوە نادات. ڕستەو دەستەواژە و ئامرازێن

زمانەوانی پچڕپچڕ و غەریبە، ڕستەی کراوەو ئیحایی تیایدا زاڵە. واتە بە سیحر و ئەفسوونی خۆی خوێنەر، بکێش دەکات. ئیدی با بە تەواوەتی لە شیعرەکەش نەگات، ئیحای شیعرەکە لەو توانا حسی و هەستەوانیانەوە هەڵدەقوڵێت کە لە زمانەکەدا پەنهانە، واتە لە ڕیتم و ئاهەنگ و ئاواز و دەنگدا پەنهانە. جا ئەمجۆرە شیعرەی زیاتر پشت بە ئەفسوون و ئیحای زمان دەبەستێت، بە جۆرێ دەسەڵات بە وشە دەدات کە بکاتە بەردی بناغەی کردە شیعرییەکە. بۆیە هەر شیعرێك، بە ئەندازەی ژمارەی خوێنەرانی خۆی مانا هەڵدەگرێت، بگرە زۆرجار لای یەك خوێنەریش، لە خوێندنەوەیەکەوە بۆ خوێندنەوەیەکی دی ماناکەی دەگۆڕێت. هەڵبەتە پەیوەندی نێوان شاعیرو شیعر جیایە لە پەیوەندی نێوان خوێنەرو شیعر. شاعیر کە لە نووسینی شیعرەکەی دەبێتەوە، ئیدی لە دەستی ئەو دەردەچێت، ڕەنگە خوێنەر مانای وای لێهەڵێنجێت کە دوور و نزیك بە خەیاڵی شاعیردا نەهاتبێت..

***

بە هەرحاڵ، شیعر، بە تایبەتی شیعری تازە، وەکو ئەزموونێکی فیلیڤانی داهێنەرانە، تەواو لە ئەزموونی سۆفیگەرانە نزیك دەبێتەوەو هەمان هێزو کاریگەریی سیحر پەیدا دەکات و زۆر زەحمەتە بێتە پێناسە کردن. بەڵام لە بنەڕەتدا بە خەمی شیعراندن و هونەراندنی ژیانەوەیە، بە خەمی ئەوەوەیە ژیانی باتینی و توانای فیلیڤانی و تازەگەریی و داهێنانی مرۆڤ، شاعیرانە و بە شێوازی تایبەتی خۆی لە هەر سوان و پوان و پووکانەوەیەك ڕزگار بکات..

لە کۆتاییدا پێویستە ئەوە بگوترێ کە هەر وشە ڕیزکردنێکی بێسەرو بەر، هەر چەنەبازییەکی ناشیعری، هەر ڕستەیەکی تێك شکێنراوی ناباو، هەر بانگەوازێکی ئیباحییەتخوازی سێکسی، ناکاتە شیعری تازە، هەر هەوڵێکی دەستکردی ناڕەسەن بە ناوی داهێنانەوەو، بە مەبەستی گوایە پێشەنگایەتییەوە، ناکاتە شیعری تازە.شیعری تازە پێویستە زادەی زەرووڕەتی هونەری بێت نەك لاسایی کردنەوەی کوێرانەو چاولێکەری و مۆدبازی، هەر هەوڵێکی لەو بابەتە بە مردوویی لە دایك دەبێت و هیچ بۆشاییەك پڕناکاتەوە...

٢٠١٦/٢

بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:

١- سوزان بیرنار/قصیده النثر من بودلیر الی ایامنا/ترجمە:د.زهیر مجیدمغامس/مراجعە: د.علی جواد الطاهر/ دارالمامون للترجمە والنشر/بغداد-١٩٩٣

٢- الدکتور عبدالغفار مکاوی/ثورة الشعر من بودلیر الی العصر الحدیث/الجزء الاول، الدراسە/ الهیئە المصریە العامە للکتاب/١٩٧٢